

МАТРИЦА ЗА КОЛАННИ АПЛИКАЦИИ ОТ СЕВЕРОИЗТОЧНА БЪЛГАРИЯ

Валентин Плетньов

През последните десетилетия в резултат от археологическите проучвания на антични и средновековни крепости, селища и особено от зачестилите иманярски издирвания с металотърсачи броят на ремъчните накити значително нарасна. В някои музеи в Североизточна България и в частни колекции се натрупаха значителни количества от токи, апликации и накрайници, които предизвикват оправдан интерес от страна на българските археолози. Освен известните публикации на Н. Мавродинов и Г. Фехер през 30-те години¹, напоследък бяха публикувани или се намират под печат нови изследвания с класификации и коментари за късноантични и ранносредновековни ремъчни украси². Всички данни сочат, че подобни накити са произвеждани в днешните български земи. В същото време много малко са предметите (калъпи, модели, матрици), свързани с тяхното производство. В Преслав и Плиска са открити няколко калъпа за отливане на накрайници и апликации³. Известни са и две моделчета за ранносредновековни апликации⁴. Не е изключено за модели да са използвани и сравнително често срещаните оловни апликации без нитове за прикрепване на опакото. Засега у нас са публикувани само четири матрици за ремъчни накити. На двете от Видин са изработвани накрайници, а на матриците от Преслав — апликации⁵. Датирани са в VI — VII в.

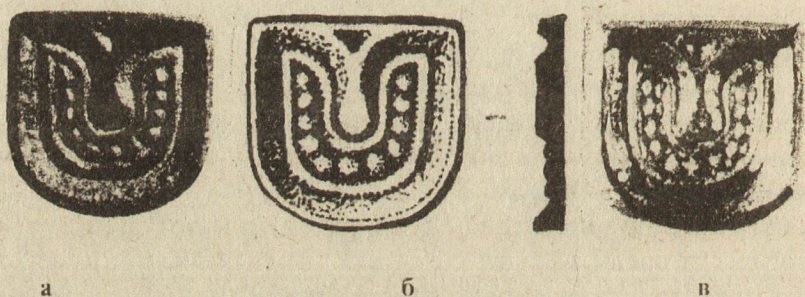
Предмет на това съобщение е нова матрица за коланни апликации, съхранявана в частна колекция (обр. 1а,б). Единствената първоначална информация, с която разполагам за нея, е, че е намерена от иманяри в Североизточна България заедно с други ремъчни накити. Въпреки неясната археологическа среда, в която е открита, публикуването ѝ е оправдано с оглед на малкото подобни предмети, намерени у нас.

Матрицата е излята от бронз. Има щитовидна форма, заоблен връх, равна основа и успоредни, леко скосени страни. При основата е “кухо” триъгълниче, а под него релефна “капка”, наоколо U-видна лента от релефни ивици и “перлен” ред. Опакото е равно и гладко. Сравнително дебел профил. Размери: дължина 2,0, ширина 1,9 см.

Засега не ми е известна друга аналогична матрица. Много близки по форма и донякъде по орнамент са матриците от Кунсентмартон (Унгария), датирани в VI — VII в. Според Д. Ласло в тях се съчетават византийски, аварски и германски стилове⁶. Повече са апликациите, изработени на подобни матрици в същия стил, каквито са известни от Кунагота, Тотипуста,

Дунапентеле⁷ и Кечкемет⁸ (Унгария). Със сходен орнамент са апликациите от гроб 78 на ранноаварския некропол при Кьорни (Унгария), датирани в VI до началото на VII в.⁹ Най-близки до тях са апликациите от Татабяня и Фенекпуста (на езерото Балатон). При тях липсва само малкият триъгълник при основата. Според А. Беркочи те се появяват по земите на Средния Дунав с идването на аварите през 568 г. Датират се след средата на VI в. с характерните за това време U-видни обкови за ножници¹⁰.

Освен в ранноаварските некрополи, подобни апликации се срещат и в лангобардските в Северна Италия и в Южна Германия. Много близки по форма, с редове от "перли", са сребърните, позлатени апликации от т. нар. византийски тип от гроб 9 на некропола при Нершинг на Амерсее (Германия), датирани в началото на VII в.¹¹ Едва ли този тип апликации е разпространен сред лангобардите от аварите, които са в конфликт с тях от 568 г. Източникът е по-скоро Византия, чието изкуство оказва много силно влияние на "варварските" народи. То е особено осезателно за лангобардите, които се настаняват във византийските провинции в Северна Италия, и за аварите в Панония. Не случайно изкуството на Първия аварски хаганат, което е под изключително силно византийско влияние, е съвършено различно от изкуството на Втория хаганат. Дори няма мотиви, които да запълнят празнината между двата стила¹². Вероятната причина за това е прекъсването на преките връзки между хаганата и Византия в резултат от създаването на Първото българско царство.

Обр. 1: а, б — матрица за колапни апликации;
в — образец, шампован на матрица

Разглежданата матрица е служела за изчукване (шамповане) на апликации, подобни на разглежданите по-горе (обр. 1в). Отлята е в калъп от глина или камък, с негатив на орнамента. Върху нея е поставяна тънка ламаринка (най-често сребърна), изрязана с желаната форма. След това тя е покривана с оловна пластина, върху която се нанася ударът или натискът. Като мек и ковък метал оловото притиска плътно ламаринката върху матрицата и релефът се очертава в позитив¹³. Тази техника позволява бързо и

масово производство. Тя е била широко разпространена в металопластиката през VI — VII в., но се е използвала и по-късно, въпреки че е изместена от леенето. Апликациите, изработени на матрица, са много тънки и лесно могат да се деформират. За скрепването им често са били използвани специална паста (“тенакс”) от восък, прах от керемиди или хоросан¹⁴. Освен че укрепва апликацията, пастата придържа и петлици от тел за закрепване към ремъка. Така са изработени някои по-късни апликации във Варненския музей. Понякога вместо паста opakото е запълвано с олово, подобно на ранноаварските апликации от Кечкемет¹⁵.

От приведените примери е видно, че върху подобни матрици са изработвани апликации, които се срещат сравнително често в Централна Европа след средата на VI до средата на VII в. Формата и украсата от гладки ивици и “перлен” ред са също характерни за тази епоха¹⁶. Едва ли матрицата е аварска, още по-малко с лангобардски произход. По-скоро е принадлежала на местен, византийски майстор, работил в някое от ателиетата на дунавските погранични градове, произвеждали през VI и началото на VII в. ремъчни накити за задоволяване на т. нар. “варварска мода”¹⁷.

БЕЛЕЖКИ

¹ Мавродинов, П. Прабългарската художествена индустрия. — В: Мадара, II, 1936, с. 155 сл.; Фехер, Г. Ролята и културата на прабългарите. С., 1939, с. 86 — 94.

² Хараламбиева, А. Коланни тръки от VI — VII в. от Добричкия музей. — Добруджа, 1994, № 10, с. 32 — 46; Стапилов, Ст. Старобългарски ремъчни украси от Националния археологически музей. — РП, XXII, 1991, с. 5 — 70; Паметници на металопластиката от VIII—IX в. в България. — В: Проблеми на прабългарската история и култура, 2, С., 1992, с. 181—197; Две групи старобългарски ремъчни украси от Североизточна България. — В: Плиска — Преслав, 6, 1993, с. 157 сл. Плетньов, В., В. Павлова. Ранносредновековни ремъчни накити във Варненския археологически музей. — ИНМВ, 28 (42), 1992 (под печат); Ранносредновековни ремъчни апликации във Варненския археологически музей. — ИНМВ, 29/43, 1993 (под печат).

³ Стапчев, Ст. Разкопки и новооткрити материали в Плиска през 1948 г. — ИАИ, XX, 1955, с. 218 — 219, обр. 12; Михайлова, Т. Нови данни за производството на накити в Преслав. — В: Приноси към българската археология, I, 1992, с. 214 — 218.

⁴ Дончева-Петкова, Л. Два модела за коланни апликации. — В: Приноси към българската археология, I, 1992, с. 210 — 213.

⁵ Мавродинов, П. Цит. съч., с. 186 — 187, обр. 233, 235; Витлянов, Ст. Бронзови модели-матрици за коланни украси от Преслав. — В: Преслав, 4, 1993 с. 166 — 173, обр. 1.

⁶ Мавродинов, П. Цит. съч., с. 179 — 182, обр. 225, 226; László, G. The Art of the Migration Period. Budapest, 1974, p. 76.

⁷ Bóna I. A XIX század nady avar leletei. — A Szolnok Magey Múzeumi Evkönyv, 1982 — 83, 2. kép_{16, 29}, 9. kép_{1, 9}, 16. kép_{3, 5, 7}.

⁸ Tóth, F. A kecskemét — szállai úti avar sirlelet. — A Szolnok Magey Múzeumi Evkönyv, 1981, 16. kép, 17. kép, 25. kép.

⁹ Menghin, W. Der Langobarden. Archäologie und Geschichte. Stuttgart, 1985, S.91-92, Abb.82₂.

¹⁰ Szatmári, S. Avar temető és telapásatás tatabánya — alsógalla mellett. — A Szolnoki Magey Múzeumi Evkönyv, 1982 — 83.6.кep; Baróczi, L. Das Gräberfeld von Keszethei — Fenékpusta aus dem 6.Jahrhundert und die früh — mittelalterlichen Bevölkerungsverhältnisse am Plattensee — Jahrbuch des Römisch. — Germanischen Zentralmuseums Mainz, 18, 1971, S.183 — 184, Taf.83_{4,7}.

¹¹ Menghin W. Op.cit., S.180, Taf.42.

¹² László, G. Op.cit., p.59.

¹³ László, G. Op.cit., p.79; Рыбаков, В. Ремесло Древней Руси. М., 1948, с. 301 — 319; Витлянов. Ст. Цит съч., с. 170.

¹⁴ László, G. Op.cit., p.79

¹⁵ Tóth, E. Op.cit., 19.кep3

¹⁶ Мавродинов, П. Цит. съч., с. 197—198.

¹⁷ Амброз, А. Проблемы раннесредневековой хронологии Восточной Европы. — СА, 3,1971, с. 118.